

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ЭКОНОМИКА

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИКА

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY.ECONOMICS

e-ISSN: 1694-8734

№1(4)/2024, 133-142

УДК: 657.222

DOI: [10.52754/16948734_2024_1\(4\)_19](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_1(4)_19)

**ЭНЕРГЕТИКАЛЫК КОМПАНИЯЛАРДЫН БАШКАРУУ ЭСЕБИН УЮШТУРУУНУН
КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

**ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ
КОМПАНИЙ**

PROBLEMS OF ORGANIZING MANAGEMENT ACCOUNTING OF ENERGY COMPANIES

Исраилов Тимур Мурзабекович

Исраилов Тимур Мурзабекович

Israilov Timur Murzabekovich

Э.и.к., доцент, Ош Мамлекеттик университети

К.э.н., доцент Ошский государственный университет

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Osh State University

israilov@oshsu.kg

Жанибек уулу Тагайбек

Жанибек уулу Тагайбек

Zhanibek uulu Tagaybek

Магистрант, Ош Мамлекеттик университети

Магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

Ильясова Элиза Кумарбековна

Ильясова Элиза Кумарбековна

Ilyasova Eliza Kumarbekovna

Магистрант, Ош Мамлекеттик университети

Магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

ЭНЕРГЕТИКАЛЫК КОМПАНИЯЛАРДЫН БАШКАРУУ ЭСЕБИН УЮШТУРУУНУН КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Аннотация

Бул статьяда энергетикалык компаниялардын башкаруу эсебин уюштуруунун негизги өзгөчөлүктөрү карлаган. Башкаруу эсептин негизги түшүнүгү, максаты, милдеттери, функциялары, автордук түшүнүк кеңири изилденген. Мындан сырткары, электроэнергияны өндүрүүдөгү чыгымдарды эсепке алуунун методдору, аларды колдонуу чөйрөсү, көйгөйлөрү жана аларды чечүү жолдору каралган. Калькуляция методдорунун колдонулушунун артыкчылыктары жана кемчилдиктери изилденген жана практикалык көрсөтмөлөр менен рекомендациялар иштелип чыгып, сунушталган.

Ачык сөздөр: бухгалтердик эсеп, башкаруу эсеби, энергетикалык компаниялар, өндүрүү, калькуляция, чыгымдар, өздүк нарк, чарбалык жыйынтык, пайда, бюджет ж.б.

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ КОМПАНИЙ

Аннотация

В данной статье описаны основные особенности организации управленческого учета энергетических компаний. Подробно изучены основное понятие, цель, задачи, функции, авторская концепция управленческого учета. Кроме того, представлены методы учета затрат при производстве электроэнергии, сфера их применения, проблемы и пути их решения. Изучены преимущества и недостатки использования методов расчета, разработаны и представлены практические выводы и рекомендации.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, управленческий учет, энергетические предприятия, производство, калькуляция, затраты, себестоимость, экономический результат, прибыль, бюджет и др.

PROBLEMS OF ORGANIZING MANAGEMENT ACCOUNTING OF ENERGY COMPANIES

Abstract

In this article describes the main features of the organization of management accounts of energy companies. The main concept, purpose, tasks, functions, authorship concept of management accounting are studied in detail. In addition, the methods of cost accounting in electricity production, the scope of their application, problems and ways to solve them are provided. Advantages and disadvantages of the use of calculation methods are studied and practical guidelines and recommendations are developed and presented.

Keywords: accounting, management accounting, energy companies, production, costing, costs, cost, economic results, profit, budget, etc.

“Ошэлектро” ААКу 2001-жылдын 12-июнунда “Кыргызэнерго” ААКны кайра уюштуруунун натыйжасында түзүлгөн. 2001-жылдын ичинде “Кыргызэнерго” ААКсын бөлүп чыгаруу Өкмөттүн 1998-жылдын 5-июлундагы № 333 токтому менен бекитилген “Кыргызэнерго” акционердик коомун кайра уюштуруу жана менчиктештирүү узак мөөнөттүү мамлекеттик программасына ылайык ишке ашырылган. Натыйжада кайра уюштуруунун натыйжасында “Кыргызэнерго” ААКсы жети жаңы компанияга бөлүнгөн, аларга бардык активдери жана милдеттенмелери, ошондой эле “Кыргызэнерго” ААКсынын операциялык ишмердүүлүгү өткөн. “Кыргызэнерго” ААКсынын акционерлери жаңы ишканаларда менчиктин эквиваленттүү үлүшүн алышты. Андан ары 2007-жылдын 27-августунда Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинде 77032-3310-ОАО каттоо номери менен кайра каттоо жүргүзүлгөн. “Ошэлектро” ААК - Кыргыз Республикасынын электр энергиясын керектөөчүлөргө бөлүштүрүү жана сатуу боюнча энергетикалык компания. 2020-жылдын 31-декабрына жана 2019-жылга карата Компаниянын кызматкерлеринин жалпы саны 2098 жана 2059 кызматкер болгон. Юридикалык аталышы: “Ошэлектро” ачык акционердик коому жана Ош шаарында, Раззакова көчөсүндө 19а дарегинде жайгашкан.

“Ошэлектро” ААКу Ош жана Баткен облустарындагы 13 аймактык электр тармактарын жана Ош шаарынын электр тармактарын камтыйт. “Ошэлектро” ачык акционердик коомунун 2020-жылдын 31-декабрына жана 2019-жылга карата уставдык капиталы 169816 миң сомду түзөт. 2020-жылдын 31-декабрына жана 2019-жылга карата “Улуттук энергетикалык холдинг компаниясы” ААК жана Кыргыз Республикасынын Социалдык фонду 93,65% уставдык капиталга ээ болгон негизги акционерлер болуп саналат.

1-таблица. 2020-жылдын 31-декабрына жана 2019-жылга карата Акционерлердин уставдык капиталдагы үлүшү.

	Саны жөнөкөй акциялар	Төлөндү капитал	Жалпысынан капитал %
«Улуттук энергетикалык холдинг компаниясы» ААК компания"	776,873	136,677	80.49%
Кыргыз Республикасынын Социалдык фонду	127,040	22,350	13.16%
Жеке жана юридикалык жактар	61,324	10,789	6.35%
	965,237	169,816	100,00%

Компаниянын акыркы контролдоочу тарабы болуп Кыргыз Республикасынын Өкмөтү саналат, т.а Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик мүлктү башкаруу фонду тарабынан көрсөтүлгөн.

Кыргызстандын эсептик практикасындагы башкаруучулук эсеп Батыш өлкөлөрүнөн өткөн кылымдын 30-жылдарында АКШнын автозаводдорунда жаралган жаңылык болуп саналат.

Башкаруу бухгалтердик эсебинин методологиясы өндүрүштүк жана башкаруу чыгымдарын калыпташтыруу жана контролдоонун ыкчам системасындагы курал катары өзүн көрсөттү. Тилекке каршы, тармактын баардык ишканаларында иш жүзүндө мындай эсепке алуу системасын жүргүзүү жайылтылган жок. Изилдөө көрсөткөндөй, мындай абалдын олуттуу себептеринин бири катары ата мекендик ишканаларда башкаруу эсеби теория-методологиялык, ошондой эле уюштуруу-практикалык усулдарынын иштелип чыкпагандыгы да болуп саналат.

Ишканалардагы башкаруу эсеби К. Друринин ою боюнча: “Башкаруу эсеп- бул ишкананын ички колдонуучуларга негизделген башкаруучулук чечим кабыл алуу үчүн тиешелүү маалыматты даярдап жеткирип берүү” эсептелсе [1;46.], ал эми Н.П. Кондраковдун ою боюнча: “Башкаруу эсеби - бул ишкананы жана анын түзүмдөрүн эффективдүү пландоо, эсеп жүргүзүү, контролдоо жана башкаруу үчүн чарбалык ишмердүүлүк боюнча маалыматты топтоо, каттоо, жалпылоо жана камсыздоо системасы” [2;341б.].

М. Исраиловдун ою боюнча: “Башкаруу эсеп - бул ишкананын сырткы чөйрөдө эффективдүү иштеши үчүн башкаруу персоналынын негизделген стратегиялык, оперативдик, техникалык чечимдерди кабыл алуудагы маалыматты даярдоо жана жеткирип берүү” [3; 376.] деп көргөзүлгөн. Ал эми Ч.Т. Хорнгрен, Д.Ж. Фостердин ою боюнча: “Башкаруу эсеп –бул кандайдыр бир объекти башкаруу үчүн маалыматты идентификациялоо, ченөө, топтоо, системалаштыруу, талдоо, бөлүштүрүү, интерпретациялоо жана жеткирип берүүдөгү ички эсеп” [4; 86.].

Н.Г. Данилочкина ж.б. авторлор өзүнүн “Контроллинг – ишкананы башкаруу куралы” деген китебинде: “Башкаруу эсеби – бул контроллинг, себеби ишкананын эффективдүү жана рентабелдүү иштеши үчүн толук контроллинг зарыл, а бул башкаруу эсеби менен уюштурулат” –деген [5;46.].

М. Исраилов жана К.Х Борфиев “Тажикстан Республикасындагы айыл чарба өндүрүшүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн башкаруу жана аны эсептик - аналитикалык камсыздоо” – аттуу эмгегинде, “Башкаруу эсеби – бул ишканадагы бюджетти түзүү, пландаштыруу, контролдоо жана башкаруу максатында, бүтүндөй ишкана же түзүмдүк бөлүм же жоопкерчилик борборлор боюнча маалыматты чогултуунун, каттоонун, жалпылоонун жана иреттеп берүүнүн тутуму” – деп эсептейт [6; 68б.].

Жогоруда айтылгандай, башкаруу бухгалтердик эсептин аныктамасы К.Друри жана Н.П.Кондраков тарабынан бул эсептин подсистемасы биринчи кезекте башкаруу чечимдерин кабыл алуу үчүн маалымат берүүчү деп айтылат. Бирок башкаруу бухгалтердик эсептин топтолгон отчеттук маалыматтарынын негизинде жүргүзүлүшү да мүмкүн, башкача айтканда, эсептик мөөнөтү аяктагандан кийин, бирок бул ыкчам башкаруу чечим кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарат.

Ошондуктан башкаруу чечимдеринин бардык 3 деңгээлин (стратегиялык, ыкчам, техникалык) камтыган профессор М.Исраиловдун башкаруу эсебинин аныктамасын негиздүү деп эсептейбиз. Бул эсепке алууну уюштуруу жана нормативдик эсеп элементтерин колдонуу менен өндүрүштүк чыгымдарды башкаруу боюнча өзгөчө маанилүү айырмачылыктарды өз убагында аныктоого мүмкүндүк берет.

Биз ошондой эле профессор Н.П.Кондраковдун пикири: “Башкаруу эсеби - бул ишкананы жана анын түзүмдөрүн эффективдүү пландоо, эсеп жүргүзүү, контролдоо жана башкаруу үчүн чарбалык ишмердүүлүк...” менен да макул эмеспиз. Белгилүү болгондой, башкаруу эсеп, ал биринчи кезекте расмий стандартташтыруу менен жөнгө салынбаган ички

эсепке алуу болуп саналат, анткени, экономикалык иш боюнча ал жалпы маалыматты камтыбайт.

Берилген аныктамаларынын негизинде төмөндөгүдөй тыянак чыгарсак болот: “Башкаруу эсеби – бул ишкананы эффективдүү башкаруу үчүн тиешелүү жактарга керектүү маалыматты топтоп, ченеп, каттап, талдап, даярдап берүү менен камсыздоо системасы болуп саналат”.

Мындан сырткары, башкаруу эсеп негизделген башкаруучулук чечим кабыл алууда ички колдонуучуларга маалымат даярдап берүүчү булак болуп эсептелет. Андыктан башкаруу эсебинин тыянактары жана сунуштары жетекчилерге эң зарыл болуп саналат.

Башкаруу эсебинин эң негизги аспектеринин бири бул ишкананын финансылык-экономикалык абалын чыңдоого жана финансылык туруктуулукту камсыз кылууга багытталган. Ишкананын ички оперативдик башкаруу үчүн тиешелүү маалыматты камсыздоо үчүн, чарбалык ишмердүүлүктүн экономикалык абалын чыңдоо үчүн, башкаруу процессин эффективдүү уюштурууга багытталган. Башкаруу эсептин дагы бир негизги аспектеринин бири болуп ишкананын структуралык түзүмдөрүнүн өз ара эффективдүү иштешине жана өз ара атаандаштыкка жөндөмдүүлүккө үндөйт. Башкаруу эсеп негизинен максатка жетүү үчүн керектүү болгон негизделген маалыматты даярдайт жана камсыз кылат [9].

Демек жыйынтыктап жатып, башкаруу эсебинин мазмунун жана компоненттерин конкреттештирүүгө болот: чыгымдардын объекттерин так аныктайт, аларды азайтуу жолдорун талдайт; өндүрүштүн чыгымдарынын статьяларынын үлүшүн аныктайт жана продукциянын өздүк наркын пландаштырат; чыгымдарды бюджеттөө механизмдерин иштеп чыгат жана алардын сакталышын контролдойт, айырмачылыктардын себептерин изилдейт; продукциянын баасын негиздейт; ишкананын пландалган кирешесинин эсебин камсыз кылат.

Башкаруу эсептин негизги максаты – жетекчилик органдарга чечим чыгаруу үчүн тиешелүү маалыматты камсыз кылуу жана ишкананын финансылык – экономикалык абалын эффективдүүлүгүн жогорулатуу болуп саналат. Максатка ылайык башкаруу эсептин негизги милдеттери төмөнкүлөр эсептелет:

- ишкананын материалдык, финансылык жана эмгек ресурстары боюнча маалымат менен тиешелүү менеджерлерди жана жактарды камсыздоо;
- ишкананын чыгымдарынын жана кирешелеринин эсебин жалпы ишкана боюнча, структуралык түзүм боюнча жана жоопкерчилик борбору боюнча топтоо жана контролдоо;
- чыгарылган продукциянын (жумуштун жана тейлөөнүн) өздүк наркын структуралык түзүм боюнча жана жоопкерчилик борборлору боюнча аныктоо;
- ишкананын жалпы чарбалык жыйынтыгын, структуралык түзүмдөр боюнча жана жоопкерчилик борбору боюнча финансылык жыйынтыгын чыгаруу;
- модернизациялоо үчүн, жаңы технологияларды жана техникаларды ишке киргизүүдө чечим кабыл алуу үчүн негизделген маалыматты даярдоо жана камсыздоо;
- эффективдүү иштөө үчүн жалпы ишкана же структуралык түзүм же жоопкерчилик борбор үчүн сметаны же бизнес – планы түзүү, анын аткарылышын көзөмөлдөө жана аткарылбай калса, себептерин изилдөө;
- чечим кабыл алуу үчүн башкаруу персоналына жана башка керектөөчүлөргө зарыл болгон башкаруучулук отчетту даярдап камсыз кылып берүү;

- ишкананын кыска жана узак мөөнөттөгү стратегиялык өнүгүү багыттарын прогноздоо жана прогнозун баалоо же пландоо максатындагы өткөн маалыматтардын анализдөөнүн негизинде келечек пландарды түзүү;

- перспективдүү планды түзүүдө керектүү маалыматтар менен камсыздоо ж.б. [8; 14б.].

Башкаруу эсебинин негизги функциялары болуп Т.М. Исраилов жана А.А. Курманбекованын китебинде төмөндөгүлөр эсептелет:

- пландаштырууда башкаруу эсеби ишкананын жетекчилигине келечекти божомолдоолордун негизги стратегиялык багытын түзүүгө жардам берет, т.а. өндүрүштүн көлөмүн аныктайт, алардын эмгектик, материалдык жана өндүрүштүк кыйыр чыгымдарынын, продукциянын өздүк наркынын, сатуунун божомолдуу көлөмүн, ишкананын божомолдуу чарбалык-финасылык жыйынтыгын, прогноздуу балансты ж.б. түзүүгө аябай чоь жардам берет;

- бюджеттештирүүдө же бюджет (смета) түзүүдө башкаруу эсеби кыска мөөнөттөгү өндүрүүдөгү жана сатуудагы эьгеизги ролдордун бирин ойнойт жана келечекке түзүлө турган сметага ишкананын финансылык аналитикалык маалыматты даярдап берет. Мындан сырткары, башкаруу эсеп бюджетти түзүү процедурасын (негизги структуралык түзүмдөр боюнча же убакыттык аралыкта ж.б. өлчөмдөр боюнча) аныктайт. Алдын ала түзүлгөн пландарды макулдашуулар менен бюджетке алып келүү жана аны жетекчилик тарабынан бекитүүгө жеткирүүдө башкаруу эсептин ролу өзгөчө. Негизинен, жетекчиликке башкаруу чечимин кабыл алуу үчүн кирешелер, чыгымдар, пайда жана зыяндар боюнча божомолдоолордун баардык варианты сунушталат;

- планды аткарууну уюштурууда башкаруу эсептин ролу ишканада атайын денгээлдик структуралык түзүмдөр түзүлүп, ошол түзүмдөргө планды же сметаны кабыл алуу үчүн жана аткарууда менеджерлер дайындалып жоопкерчилик жүктөлөт. Мындай кадамдар менен жогорку денгээлдеги мнеджментти тиешелүү жоопкерчиликтүү, өздөрү түшүнгөн жана аткаруу резервдерин жогорулаткан структуралык түзүмдөрдүн өздөрүнө берилет. Бул иш-чаралар кирешелүүлүктүн жана бизнестин пайдалуулугун жогорулатат [7; 11б.].

Кыргыз Республикасы эгемендүүлүк алган убактан бери мамлекетибизде базар экономикасынын мыйзамдары иштей баштады жана бул убакыт ичинде бир топ өзгөрүүлөр болуп өттү. Анын алкагында бухгалтердик эсеп жана экономикалык анализ тармагында да фундаменталдуу өзгөрүүлөр болуп, финансылык маалыматты колдонуучу тараптардын саны өстү. Эгерде өткөөл мезгилге чейин бухгалтердик эсеп жана анализ маселелерин адистер гана талкуулашса, азыркы учурда бул маселелер баардык жалпы элдин катмарына, анын ичинде жөнөкөй потенциалдуу салык төлөөчүдөн баштап дасыккан саясатчыга же ишкерге дейре кызыктуу болуп калды. Учурдагы абалга чейин чейрек кылым ичинде аталган тармактагы реформалар ар түрдүү деңгээлде жүрүп түрдүү оң жана терс жыйынтыктар менен коштолуп жүрүп келди.

Республикабыз өз алдынча көз карандысыз мамлекет болгондон баштап бухгалтердик эсеп системасын реформалоо процесси башталган жана дүйнөдө болуп жаткан өзгөрүүлөргө шайкеш келтирүү процессин ишке алуу менен, ошондой эле ишканаларды башкаруу системасын өнүктүрүү жана аны заманбап жаңы шарттарга ылайык келтирүү максатында Кыргыз Өкмөтүнүн бир нече токтомдору кабыл алынып, бекитилген.

Азыркы мезгилде Кыргыз Республикасында бухгалтердик эсепти, анын ичинде башкаруу эсебин уюштуруу учурдун талабына жана базар экономикасынын стандарттарына

ылайык жүргүзүү бүгүнкү күндүн ири проблемасы катары каралууда. Биздин изилдөөбүздө атайын анкета түзүү менен (анкетаны 2-тиркемеден көрсөңүз болот) сурамжылоо жүргүзгөндө өндүрүш тармагындагы ишканалардын 70%ы Советтик эсеп системасынын негизинде, 20%ы (10дон экөө гана) ФОЭСке ылайык, 10%ы (10дон бирөө) эсепти жүргүзбөйт жөн гана салыктык отчеттуулукту тапшырат. Ошондуктан бул багытта өндүрүш ишканаларынын башкаруу системасында, анын ичинде бухгалтердик башкаруу эсебинде реформалоо өтө зарыл.

Кыргызстанда ФОЭСке өтүүгө канчалык башка коңшу мамлекеттерге салыштырмалуу радикалдуу реформалар жүрбөсүн ийгиликтүү натыйжа чыга электей көрүнөт. Бул ойго азыркыга чейинки ишканалардын башкаруу системасындагы проблемалар жана анын сапаты себеп болуп турат. Андыктан башкаруу системасында башкаруунун атаандаштыгын түзүү бул менеджменттин дагы бир базар экономикасындагы өзгөчөлүгү болуп эсептелген атаандаштык принцибин иш жүзүнө ашыруу зарыл. Бул маселеде мекеменин башкаруу системасын, анын ичинде башкаруу системасынын бири болгон бухгалтердик эсепти өнүктүрүү максатка ылайык. Жалпы өлкөбүздүн экономикалык субъектерин башкаруунун бир бутагы болгон бухгалтердик эсепти азыркы менеджменттин талаптарына ылайык уюштуруу учурдун проблемалуу маселелеринин бири болуп эсептелет.

ФОЭСтын (ФОЭС - финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттары) Кыргызстанга жайылуусу менен бир топ мурдагы фундаменталдуу түшүнүктөр, теориялык аныктамалар, концептуалдык принциптер алмашылды. Мисалы, акыркы убактарда “пассив” термини “Бухгалтердик баланс” отчеттук формасында колдонуудан чыгып бара жатканы белгилүү, анын ордуна “Милдеттенмелер” жана “өздүк капитал” деп белгиленет. Мындай батыштан келген аталыштар, биздеги тарыхый традициялык эсеп жана анализ түшүнүктөрүн алмаштырып бухгалтердик эсеп терминдерин жана экономикалык көрсөткүчтөрдү колдонууда бир топ ыңгайсыздыкты жаратууда. Мисалы, “Дебитордук карыз” – “Алынуучу счеттор”, “Кредитордук карыз” – “Берилүүчү счеттор” ж.б. келтирсек болот.

ФОЭСтын негизинде келген кээ бир теориялык жана экономикалык түшүнүктөр Кыргызстандын шартында колдонулбагандыгына байланыштуу маани-маңызы ачылбай келет. Мисалга: хеджирование, финансылык инструменттер ж.б.

Проблемалардын дагы бир багыты болуп бул тарапта бухгалтердик эсепти алып барууда жогорку квалификациялуу адистерди даярдоодо адистик боюнча окуу куралдарынын жана бухгалтер-практиктер үчүн методикалык иштелмелердин мамлекеттик тилде жетишсиздиги тоскоол болууда. Өлкөбүздө кыргыз тили-мамлекеттик тил статусун алгандан бери жаңы базар экономикасынын шарттарына ылайык түзүлгөн кызыккан тараптарга мамлекеттик тилде жазылган бухгалтердик эсепти мекемелерде уюштуруу жана аны талапка ылайык алып баруу боюнча мыйзамдык нормативдик актылар, жоболор жана колдонмолор басылып чыгарылып жатканы менен практикада колдонулуусу солгун. Себеби котормолордун сапатынын жоктугу жана бир эле сөздүн чар жайыт жана ар түрдүү маанидеги бир канча котормолорунун басылмаларда орун алышы ансыз да түшүнүүгө кыйынчылык туудурган спецификалык терминдерди андан ары татаалдаштырууда. Бул проблеманын чечилиши бухгалтерлердин коомдук уюмдарына жана Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы мамлекеттик тил агентствосунун ишине байланыштуу десек туура болот. Бара - бара өнүгүп бара жаткан кыргыз тили бул багытта өз ордун табат жана бухгалтердик эсеп жана аудит боюнча мамлекеттик тилди колдонуу жакшырат деп ойлойбуз.

Кыргыз Республикасы эгемендүүлүктү алгандан бери 30 жылдан ашык убакыт өтүп, бул аралыкта бухгалтердик эсеп жана экономикалык анализ жаатында бир топ өзгөрүүлөр жана радикалдуу реформалар болуп өттү. Жетишилген ийгиликтер менен кошо аталган сферада бир топ терс жагдайлар да орун алган. Мисалы, акыркы мезгилдеги бухгалтерлерди даярдоонун сапаты, адистердин компетентүүлүгү жана ишке жарамдуулугу бир топ төмөндөп кеткен. Факт катары миңдеген дипломдуу бирок жумуш таба албай жүргөн кесиптештерибизди мисалга келтирсек жетиштүү. Анын үстүнө Кыргызстандын жогорку окуу жайларында бухгалтер-экономистерди даярдоо учурдагы дүйнөлүк өзгөрүүлөрдөн жана жаңылануулардан артта калууда. Ошол эле учурда майда мобилдүү болгон жеке менчик курстар бул багытта бир топ алдыга озуп кетишкендиги байкалат. Мындай курстар кыска мөөнөттө эл аралык сертификация системасы боюнча эл аралык деңгээлдеги сертификаттарга (CAP\CIPAEN) жетишүүгө жарандарды окутууда чоң ийгиликтерди жаратууда.

Бул кадрларды даярдоо проблемасы түрдүү факторлорго, анын ичинде социалдык, экономикалык жана маданий тарбиялык ж.б. байланыштуу жана анын натыйжасында азыркы окуучулардын билим деңгээли тактап айтканда билимди практикада колдоно билүүсү бүгүнкү күндүн талабына жооп бербейт. Мындан тышкары адам баласынын түрдүү жашоо шарттарына информациялык технологиялардын кириши жана компьютерлердин бул жашоодо байма-бай колдонулушу жаш адистердин рынок мыйзамдарын түшүнүүсүнө, базар экономикасынын негиздерин аңдап билүүдө жана абстракттуу ойлоо сезимдеринин өнүгүүсүнө тоскоол болууда.

Экинчи бир олуттуу проблемалардын бири катары бухгалтердик эсептин укуктук жана нормативдик базасын алып карасак болот. Кыргыз Республикасында бухгалтердик эсептин негизги укуктук жана нормативдик базасы болуп финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттары эсептелери баарыбызга белгилүү. Ал эми негизги проблема ошол ФОЭСтын кандай деңгээлде практикада колдонулуп жатканында десек туура болот.

Акыркы 30 жылдан ашуун убакта бир нече чакан жана орто бизнестеги ишканалар пайда болду. Анын негизинде ишканалардын финансылык отчетторун түзүүдө бирдиктүү системаны кароо маселелери карала баштады. Анткени кичи жана орто ишканалар тармагында бирдиктүү стандарттын болуусу, түрдүү өлкөлөрдүн ишканаларынын бухгалтердик отчеттуулуктарын салыштыруу, өндүрүштүк чыгымдарды азайтуу менен финансылык отчеттун маалыматтык сапатын көтөрүү, ишкананын чарбалык-финансылык ишмердигин пландоо, инвестициялык климатын кеңейтүү мүмкүнчүлүктөрүн берет. Ошондуктан көпчүлүк өлкөлөр финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттары толук жана толук эмес колдонууга өтүшкөн. Бирок финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарында кичи жана орто ишканалардын субъектеринин иштөө процесстери, эсепти жүргүзүүдөгү кыскартылган формалары ж.б. толук көрсөтүлбөгөндүктөн ФОЭС боюнча комитет 2009-жылы чакан жана орто ишкердүүлүк үчүн ФОЭСты (ЧжОИ үчүн ФОЭС) иштеп чыгып сунуштады. Бул документ биздин өлкөдөгү ишканаларда да колдонула баштады. Бирок Кыргыз өкмөтүнүн 2012-жылдын 30-майындагы № 344 токтомуна ылайык Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасындагы бухгалтердик эсеп жөнүндө” мыйзамына өзгөртүүлөр киргизилип коомдук кызыкчылыгы (публичные интересы) бар экономикалык субъекттер үчүн ФОЭС, ал эми жеке кызыкчылыктагы чарбалык субъекттер үчүн ЧжОИ үчүн ФОЭСтын кыскартылган стандарттары жана бюджеттик мекемелер же коомдук (анын ичинде мамлекеттик) сектор үчүн Коомдук сектор үчүн ФОЭСты колдонуу кабыл алынды.

Иш жүзүндө Кыргыз Республикасы базар экономикасына өткөн мезгилден баштап көп ири ишканалар анын ичинде акционердик коомдор өздөрүнүн ишкердүүлүгүндө ФОЭСты талапка ылайык колдоно албай финансылык абалдарын начарлатып алып экономикалык кризиске учураган.

эл аралык стандартты түшүнүү жана практикада колдонуу өлкөбүздөгү жөнөкөй колдонуучулар эмес адистер үчүн да бир топ кыйынчылыктарды жаратып келет. Жыйынтыгында мамлекетибизде ФОЭСтин колдонуучуларга түшүнүктүү болуусу үчүн бир топ иш-чараларды өткөрүү керектиги ачык болуп турат. Бул тарапта төмөнкү иш-чараларды өткөрүү максатка ылайык деп ойлойбуз:

1. мамлекеттик органдар тарабынан ФОЭСтин үч түрү тең кыргыз тилиндеги варианты басмадан чыгарылуусу зарыл (ФОЭСтин өзү, ЧжОИ үчүн даярдалган стандарттар жана коомдук ишканалар үчүн даярдалган стандарттар).

2. мамлекеттик органдар жана ведомстволор тарабынан ФОЭСтин колдонуу боюнча түшүндүрмөлөр жана усулдук көрсөтмөлөр даярдалуусу колдонуучулар үчүн пайдалуу.

3. аталган ФОЭСтин 3 түрү ушул тармактагы адистиктердин окуу пландарына кийирилүүсү жаңы заманбап адистерди экономикага даярдоонун жолу болуп калат деп ойлойбуз.

4. ФОЭСтин элдин калың катмарына жайылтуу максатында коомдук угууларды жана талкууларды уюштуруу жалпы жарандардын финансылык сабаттуулугун арттырууга өбөлгө түзөт десек жаңылышпайбыз.

Аталган иш-чаралар өлкөбүздө жарандардын экономикалык ой-жүгүртүүсүн жана финансылык сабаттуулугун арттырып алардын экономикага жана ишкердүүлүккө болгон мамилесин өзгөртүп коомчулуктагы кайдыгерликтин, тобокелчиликтин жана ысырапкорчулуктун алдын алууга жардам берет деп ишенебиз. Финансылык сабаттуулукту жоюунун максаты болуп жалпы жарандар өздөрүнүн керектөөсүнө ылайык финансылык маалыматтарды топтоо, эсептөө, талдоо жана алардын негизинде пландарды жана прогноздорду түзүү жана проекттерди ишке ашыруу эсептелет. Андыктан коомчулукта жөнөкөй колдонуучулар жок дегенде ишканалардын финансылык отчетторун талдай ала турган болуусу зарыл. Ал эми бул деңгээлге жетүү үчүн колдонуучулар бухгалтердик эсептин жана экономикалык талдоонун жок дегенде минималдуу “алиппесин” билүүсү керектелет.

Колдонулган адабияттар:

1. Друри, К. Башкаруу жана өндүрүштүк эсеп: окуу куралы / Друри К. – М.: Единство, 2017., 1314 бет.
2. Кондраков, Н.П. Управленческий учет: учебник/Н.П. Кондраков. - М.: «ИНФРА-М», 1999. – С. 664
3. Исраилов, М. Агрардык реформалардын проблемалары: башкаруу-маалыматтык аспекти / Монография/М.Исраилов. - Бишкек: - «Учкун» АК, 1997. – 164 б.
4. Хорнгрен, С.Т. Бухгалтердик эсеп: башкаруу аспекти/ С.Т. Хорнгрен, Фостер Дж. - М.: Финансы жана статистика, 1995. – 568б.
5. Данилочкина, Н.Г. «Контроллинг – ишканалардын башкаруу куралы» / Е.А. Ананкина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина ж.б./ Н.Г. Данилочкинанын редакциялыгында. - М.: Аудит, Юнити, 1999. - 384 б

6. Исраилов, М. Тажикстан Республикасында айыл чарба өндүрүшүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн башкаруу жана аны эсепке алуу жана аналитикалык камсыздоо / М. Исраилов, Х.Х. Борфиев. – Душанбе, 2020. – 316 б.
7. Исраилов, Т.М. Финансовый учет [Текст] / Т.М. Исраилов, А.А. Курманбекова.-Ош.: «ЧП Тойчубаев А.А.»,2015.-630с. / https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=eVYHBTkAAAAJ&citation_for_view=eVYHBTkAAAAJ:GnPB-g6toBAC
8. Исраилов Т.М. Курс лекций по предмету «Управленческий учет» / Т.М. Исраилов, А.А. Курманбекова.-Ош.: «ЧП Тойчубаев А.А.», 2018.-202с./ <https://elibrary.ru/contents.asp?titleid=56963>
9. Абдрасулова, Ж. Ж. Цифровизация банковского сектора экономики: проблемы и пути совершенствования / Ж. Ж. Абдрасулова, С. Ж. Абдрасулова // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2022. – № 1(1). – С. 154-163. – EDN: LPPRZP.